

PAPER DETAILS

TITLE: Ahmed-i Da'i'nin Farsça Divanında İran Sairlerinin Etkisi

AUTHORS: Tulga OCAK

PAGES: 20-31

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/987119>

AHMED-İ DÂ'İNİN FARŞÇA DİVANINDA İRAN ŞÂİRLERİNİN ETKİSİ

Prof. Dr. F. Tulga OCAK*

Özet: XIV.yüzyıl sonu ve XV. yüzyıl başında yaşamış olan Ahmed-i Dâî,kaynaklara göre Germiyan sahasında yetişmiş daha sonra Yıldırımın Germiyan beyi Süleyman Şahın kızı ile evlenmesi münasebetiyle cehiz olarak Osmanlılara verilen Kütahya şehrine Osmanlıların gelişiyle Osmanlı sahasına geçtiği tahmin edilmektedir. Yıldırımın ölümünden sonra Çeng-name isimli mesnevisini sunduğu Emir Süleymanın sarayında gördüğümüz Ahmed-i Dâî üzerinde monografik bir çalışma yapan Hikmet Ertaylan'dan sonra Kahire'de bulunduğu Ahmed-i Dâî'nin Türkçe Divan nüshası ile Tunca Kortantamer onun hayatı ve şiirleri konusunda yeni bilgiler ilave etmiştir. Bu araştırmada, Ahmed-i Dâî'nin Hacı Hayrettin Paşa'ya sunduğu İran Edebiyatı Irak Üslubu ile yazılmış olan Farsça Divanındaki şiirlerinde İran şairlerinden özellikle Zahîr, Sa'dî, Hafız etkisi üzerinde durulmuştur.

Anahtar sözcükler: Ahmed-i Dâî, Farsça Divan, Sebki Irâkî,, Zahir, Sa'dî, Hafız, Mevlana

Summary: Ahmed-i Dâî, Anatolian poet of the late 14th century and the early 15th century, is one of the early representative of Ottoman poetry. Tazkara gives very little is known about his life except that he was from Germiyan region at the age of Sulayman Shah and his son Yakub II,after the city of Kutahya was given as a trousseau at the marriage of Yıldırım with the daughter of Suleyman Shah to Ottomans.Probably like the other poets of Germiyan state as Ahmedî and Hamzavî Ahmed-i Dâî accepted as an Ottoman poet.After Yıldırım's death he was at the court of Amir Sulayman, the great son of Yıldırım to whom he wrote an original manuscript named Chang-name.After Ismail Hikmet Ertaylan's work on Ahmed-i Dâî <Ahmed-i Dâî, Hayatı Eserleri, İstanbul 1952>, Tunca Kortantamer has found a new copy of Ahmed-i Dâî's Turkish Divan in the library of Cairo in which some unknown poems are found and in the light of these new poems Kortantamer added some new knowledges to Ahmed-i Dâî's biography. <Eski Türk Edebiyatı Makalaları, Ankara 1993> Ahmed-i Dâî who has a lot of translations from Persian to Turkish also has a Persian diwan dedicated to Hacı Hayraddin Pasha written in 819 h.In this article we pointed at the influence of Iraqi school of Persian literature and poets like Zahîr, Sa'dî, Hafız and Mawlana at Ahmed-i Dâî's Persian diwan

Keyword: Ahmed-i Dâî, Persian diwan, Iraqi school, Zahir, Sa'dî, Hafız, Mawlana

* Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi

Kaynaklara göre doğum yeri Germiyan olan Ahmed-i Dâ'î, önce Germiyan hükümdarı Süleyman Şah (1361-1387) ve II. Yakup (1387-1390;1402-1428), sonra Osmanlı padişahı I. Beyazıd (1386-1403), oğlu Emir Süleyman (1403-1410) ve onun küçük kardeşi Çelebi Sultan Mehmed (1410-1421) ve onun oğlu II. Murad (1421-1432) dönemlerinde yaşamıştır. Yıldırım'ın karısı olan Germiyan oğlunun kızı tarafından Osmanlı ülkesine cihaz olarak eklenen şehirlerden Kütahya'ya, Yıldırım vali olarak geldiği zaman (1378-1389) Ahmedî, kardeşi Hamzevî gibi, Ahmed-i Dâ'î'nin de Osmanlılığına bağlandığı ve Yıldırım'ın tahta çıktığı sıralarda, büyük oğlu Emir Süleyman hizmetine geçmiş olduğu tahmin edilmektedir. Ahmed-i Dâ'î'nin Germiyan hükümdarlarına bağlılığı konusunda Prof. İsmail Hikmet Ertaylan'ın "Ahmed-i Dâ'î Hayatı ve Eserleri" başlıklı, şâirin hayatını ve eserlerini kaynakların ışığında ortaya çıkaran çalışmasında Germiyan sahasında yetiştiğine kesin gözü ile bakılır. Prof. Dr. Tunca Kortantamer tarafından Kahire'de bulunan Ahmed-i Dâ'î'nin Türkçe Divanı'nın bir nüshası daha önce Prof. Dr. Ahmet Ateş tarafından bulunan Burdur nüshası ile karşılaştırılmış, şâirin hayatı ve eserleri hakkında şimdiye kadar bilinmeyen bir çok karanlık noktayı aydınlatılmış, yaşadığı döneme ve eserlerine ışık tutulmuştur (Kortantamer 1997a: 31-32). Ayrıca, Prof. Dr. Kortantamer, Ahmed-i Dâ'î'nin eseri olarak bilinen Mutâyyabât 'ın, müstakil bir eser olmayıp şâirin Türkçe Divanından alınma manzumeler olduğunu ortaya koymuştur. Şâirin Germiyan beylerine intisabı konusunda ise, Türkçe Divanı'nın bahis konusu olan nüshasında da devrinde yaşadığı ve intisap ettiği söylenile gelen Germiyan Beylerine yazılmış herhangi bir kasidesinin veya başka bir manzumenin bulunmaması, Yakup Bey'e sunduğu yegane eser olan "Tâ'bir-nâme Tercümesi"nin de şâirin Germiyan Beyleri ile ilişkisi konusunda kuvvetli bir delil olmayıp 1427 yılında II. Murad'ı ziyareti sırasında sunulmuş olabileceği düşüncesini belirtmiştir (Kortantamer 1997a: 35). Osmanlılardan I. Süleyman (Emir Süleyman) sarayına bağlanarak Çelebi Mehmed ve II. Murad zamanında Osmanlı hanedanına hizmet eden ve II. Murad'ın şehzadelğinde ona hocalık etmiş olan bu bilgin Türk şâirinin hayatı ve doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber yaşadığı dönemin XIV. yüzyıl sonu ile XV. yüzyılın ilk yarısı olduğu kesindir. Ahmed-i Dâ'î'nin iyi bir dinî ve edebî eğitimden geçtiği, bu yolda kadılığa kadar yükseldiği ve devrinin ulemasından olduğu kaynaklarda belirtildiği gibi eserlerinden de anlaşılmaktadır. Dâ'î'nin eğitim ve bilgi düzeyi hakkında bize en doğru ve en esaslı bilgiyi verecek kaynak, onun kendi eserleridir. Velüt bir şâir olan Ahmed-i Dâ'î'ye ait elimizde manzum, mensur, telif ve tercüme bir çok eser bulunmaktadır (Ertaylan 1952: 65-191). Bu eserler incelenince onun, kendi zamanının ilmini ve Arapça ile Farsça'yı çok iyi bilen bir şâir olduğu görülür. Kur'an, tefsir ve hadis ilimlerinden başlayarak mev'izeye, tarihe, teressüle, lugate, aruza, riyaziyyeye, heyete, fala, tabire ve nihayet tıbbıya varıncaya kadar devrinin bütün ilimlerine ait tercümelerinin olduğu gibi, Türkçe ve Farsça'daki bilgisinin derinliğini gösteren divanları, mesnevi ve diğer manzumeleri vardır. Bu âlim kadı, devrinde ilme önem verilmediğinden Türkçe-Farsça divanlarında, Çeng-namesinde ve diğer eserlerinde şikayet eder. Vesîletü'l-Mülûk adlı eserinin mukaddimesinde "Çünkü 'ulemâya ba'zı evkâtta umerâ ve selâtin huzûruna varmak câ'iz ve lâzım oldıysa lâcerem 'âdet-i nâs şöyle cârf olmuştur kim her kişi bihasbi't-tâke tuhfe ve armaganla vara ve dahi her kişinin armaganı kendüye lâıyk vü münâsib ola ehl-i 'ilmden armagan bâb-ı 'ilmden ola" <ulema sınıfının emirler ve

sultanların huzuruna çıkma izini ve gereği olduğu zaman şüphesiz adet olduğu üzere herkes kendi takatının elverdiği kadar armağan ve hediye ile gider; ilim ehlinin armağanı da ilim konusunda eserler olmalıdır> (Ertaylan 1952: 9) diyerek kendisinin ulema sınıfından olduğunu belirtirken telif ve tercüme eserlerinin çokluğunun bir nedenini de belirtir. Farsça divanında ise

متاع من سخنت و سخن شناسم نیست
مرا رسد که رسانم بر آسمان فریاد
چه ظلمها که رسید از جفای چرخ بمن
که شرح درد دل آن نمی توانم داد
(Ocak 1973: 258).

(Benim malım sözdür ama sözümünden anlıyan yok. Benim başıma gelenleri göklere feryad olarak ulaştırayım. Çerhin cefasından öyle çok zulumlar gördüm ki, gönlümün derdini açıklayabilmem mümkün değil)

diyerek yaşadığı dönemde yegane metai sözü olan şâirin, sözünü anlayan devlet büyüklerinin olmamasından duyduğu sıkıntı ve şikayet dile getirilmiştir. Beyazîd'in ölümünden sonra Anadolu'da yaşanan Fetret devrinin karışık ve sıkıntılı günlerini yaşayan şâir, Türkçe Divanı'nda da bu sıkıntıları dile getirmiştir. Prof. Dr. Tunca Kortantamer'in tesbitinden Emir Süleyman'a yazdığı bir kasidesinde Emir Süleyman'ın bir köyün gelirini Dâ'î'ye verdiği fakat devrinin kazi'l-kuzat'ının, onun bu geliri almasını engellediği anlaşılmaktadır. Dâ'î, bu kasidesinde kendisine haksızlık ederek Emir Süleyman tarafından geçimini temin için verilen gelirin alınmasını engelleyen Kazi'l-kuzatı yerip onun yetim malı ve rüşvet yediğinden bahsederek kendisinin rüşvet yemediğini belirtir. Kaynakların, Germiyan'da kadılık yaptığını belirttikleri Ahmed-i Dâ'î'nin bu manzumesinden Emir Süleyman döneminde de kadılık görevini sürdürdüğü anlaşılmaktadır:

"Şükür kim rişvet yimezven yâ degül mâl-i yetîm
Pâdişâh hayrından ol bir sadakadur yâhod zekât"
(Kortantamer 1997a: 48-49)

XIV. yüzyılda Germiyan çevresi hakkında vesikalar pek az olmakla beraber Germiyan çevresinin XIV. yüzyılda kültür merkezi olarak çok geliştiğini Şeyhoğlu, Ahmedî, Hamzavî, Şeyhî ve nihayet Ahmed-i Dâ'î gibi edebiyatımızın belli başlı simalarını yetiştirmiş olmasına bakarak söyleyebiliriz. II. Yakub'un çok verici bir bey olduğu kaynaklarda belirtilmiştir. Ahmed-i Dâ'î, II. Yakub adına Farsçadan Türkçeye Kitâb-i Ta'bir adlı eseri çevirmiştir. Yukarda da belirtildiği gibi, Germiyan Beyi Yakub adına bundan başka eseri olmaması, Germiyan sahasında yaşadığı konusunda Prof. Dr. Tunca Kortantamer'i kuşkuya düşürmüş, "Ahmed-i Dâ'î'nin Germiyan oğlu II. Yakub için yazdığı Tâbirnâme Tercümesi'ni, onun Germiyan sarayında yaşadığını gösteren yeterli bir delil saymak sakıncalı olur; çünkü Dâ'î'nin II. Murad'ın saltanatının ilk yıllarında yaşamakta olduğu, artık kesinlikle ortaya çıktığına göre, eser, elinin açıklığı ile ün salan Yakub Bey'e, 1427 yılında II. Murad'ı ziyareti sırasında da sunulmuş olabilir. Bundan başka, Osmanlı çevresinden birara ayrılıp illerde dolaşmış olan Dâ'î'nin kısa bir süre Germiyan'da kalıp eseri bu

sıra yazdığı da düşünülebilir" (Kortantamer 1997a: 35) yorumunu yaptırmıştır.

Dâ'î'nin Osmanlı saray çevresine ne zaman girdiği bilinmemekle beraber Emir Süleyman'ın taht mücadelesinde onun yanında olduğu, içkiye eğlenceye çok düşkün olan, Yıldırım'ın çok sevdiği Süleyman Şahım diye hitabettiği oğluna içki meclislerini konu alan bir çok kasidenin yanısıra Çeng-nâme'yi de 808 Şevvalinde (1406 Mart) Emir Süleyman'a sunduğu bilinmektedir. Bu sırada Emir Süleyman Bursa'da bulunmaktadır, Mehmed Çelebi ise Amasyadadır. Emir Süleyman'ın ölümünden sonra Çelebi Mehmed'e intisap etmiş, onun oğlu II. Murad'ın şehzadeliğinde hocalığını yapmıştır. Murad'a hocalığı sırasında 'Ukûd ü'l-cevâhir isimli manzum lügatı sunmuştur. Kortantamer, Dâ'î'nin Mehmed Çelebi için bir mersiye ve II. Murad'ı öven üç şiirinin bulunmasının, şâirin ölümünü II. Murad'ın tahta geçişinden sonra olduğunu, Murad adına tercüme ettiği Tezkiretü'l-Evliya'nın şâirin olduğu konusundaki kuşkuları da tamamen ortadan kaldırdığını belirtir (Kortantamer 1997a: 8).

Ahmed-i Dâ'î'nin mensur olarak Ebu'l-Leys-i Semerkandî Tefsiri Tercümesi, Eşkâl-i Nasîr-i Tûsî Tercümesi, Tezkiretü'l-Evliya Tercümesi, Teressül, Ta'bîr-nâme Tercümesi, Cenân-i Cinân, Sîrâcü'l-Kulûb, Tıbb-ı Nebevî, Miftâhü'l-cennet, Vesiletü'l-Mülûk li Ehli's-Sülûk, manzum olarak Esrâr-nâme, Tefsîr Tercümesi Mukaddimesi, Câmâsbnâme tercümesi, 'Ukûdu'l-Cevâhir, Mansûr-nâme Tercümesi, Vasiyyet-i Nûşîrevân Tercümesi, Çengnâme,

Türkçe Divan, Farsça Divan isimli eserleri; onun çoğu tercüme olmak üzere bir çok eser verdiğini göstermektedir. Ahmed-i Dâ'î'nin devrinin devlet büyüklerine armağan olarak sunmak üzere çoğunu Farsçadan dilimize aktardığı tercümeleri üzerinde incelenme yapılarak asıllarıyla karşılaştırılmaları faydalı olacaktır.

Farsça şiirlerinde İran şâirlerinden aldığı etkileri göstermeye çalıştığımız bu yazıda söz konusu olan Ahmed-i Dâ'î'nin Farsça Divanı, Mehmed Çelebi'nin Musa Çelebi'yi ortadan kaldırdığı 1413 yılında, Mehmed Çelebi'nin veziriazamı Amasyalı Hacı Hayreddin Halil Paşa'ya sunulmuştur. Prof. Ertaylan, Hacı Halil Bey'in kimliğini bulmakta güçlük çekmiş, bu vezirin Osmancıklı İmamzade Halil Paşa olacağını belirtmiş (Ertaylan 1952: 121), Prof. Dr. Kortantamer ise, Mustafa Akdağ'ın "Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi" adlı eserine dayanarak, bu paşanın Amasyalı Hacı Hayreddin Halil Paşa olması gerektiğini, çünkü Mehmed Çelebi Musa Çelebi'yi yenip fetret devrine son verdiği sırada Amasyalı Hacı Hayreddin Halil Paşa'nın veziriazam olarak görev yaptığını belirterek bu hatayı düzeltmiştir (Kortantamer 1997a: 59). Bu divanın bilinen tek nüshası şâirin kendi el yazısı ile H. 816 da yazılmış, Bursa Orhan Gazi kitaplığındadır.

Divan bir mensur bir mukkaddime ile başlar, burada Dâ'î, yine devrinden

راما در این عصر که نفایس این جنس جواهر زواهر پیش فضلاء عصر و ادباء دهر

غیبی نمانده است .

(Ocak 1973: 160).

(Ama bu asırda, böyle kıymetli cevherlerin dönemin fazılları ve dünyanın edipleri

yanında kıymeti kalmamıştır)

diyerek sanatkarlara kıymet vermeyen devrinin önde gelenlerinden şikayet ederek şiirle meşgul olanların uzlete çekildiklerini, fakat uzun yıllar bu sanatla zihinlerini geliştirmiş insanların sanatlarını terkedemeyeceklerini belirterek yazdığı bu eseri hediye olarak Hacı Halil Bey'e sunduğunu belirtir.

Bu son derece akıcı ve güzel bir Farsça ile yazılmış kısa sayılabilecek dibaceden sonra Hacı Halil Bey'in medhinde 25 beyitlik bir kaside ile divanına başlar. Hacı Halil Bey methinde çeşitli uzunlukta 10 kıta, 74 gazel ve beyitlerle devam eder. Divanın sonunda şâir bu eseri kendi kalemî ile yazdığını ve 816 senesinin cumadiyahiresinin ortasında tamamladığını belirtmiştir.

Bu divanın üslubu üzerinde yaptığımız incelemede, şâirin İran Edebiyatı'nın üsluplarından daha çok Irak Üslubu şâirlerinin etkisinde kaldığı anlaşılmaktadır. Anadolu'da Divan Edebiyatı, başlangıcından itibaren Fars Edebiyatını kendine örnek kabul etmiş, bu edebiyatı zamanının elverdiği imkanları içersinde yakından takip etmiştir. Ahmed-i Dâî'nin eserlerini gözden geçirdiğimiz zaman, onun Arapça'nın yanısıra bir çok Farsça eseri de Türkçeye aktarması hem bu dildeki bilgisini göstermesi hem de Osmanlı şiirinin kuruluş yıllarında bu telif ve tercüme eserlerden edebiyatımızın aldığı ilk etkileri göstermesi bakımından ilgi çekicidir. Ahmed-i Dâî'nin çok küçük bir divan teşkil eden Farsça şiirleri, onun İran Edebiyatı'nı çok iyi bildiğini, Zahîr-i Faryabî, Sadî ve Hafız gibi Irak Üslubu'nun önemli şâirlerinin etkisinde kalarak bazen bu şâirlerin beyitlerini aynı kelimelerle tekrar etmesi, bazen aynı mazmunu benzer bir şekilde söylemesi hangi üsluptan ve kimlerden nasıl etkilendiğini göstermektedir.

İran Edebiyatı dört üslup dönemi yaşamıştır. Bunlardan ilki olan "Sebk-i Horasanî", 10.y.y.dan 12.y.y.kadar devam eder. Horasan Maverâünnehir'de yetişen şâirler tarafından başlatıldığı için bu adı alır. Katran, Rudekî ve Firdevsî bu ekolün en önemli şâirleridir. Sebk-i Irakî, 12. yy'ın ortalarından başlar. Bu ekolu meydana getiren, Enverî ve Seyyid Hasan-ı Gaznevî gibi bazı Sebk-i Horasanî şâirleri olmuş, Azerbeycan ve Irak bölgesinin Nizamî-i Gencevî ve Hakanî gibi şâirler bu ekolu devam ettirmişlerdir. Bu ekolde, istiare, kinaye gibi edebî sanatlar sözü süslemek için kullanılmış, düşünce tarzında, maksadı ifade şeklinde ve Arapça kelimelerin kullanılışında sözü sade olarak ifade eden, söz sanatlarını çok kullanmayan Horasan Ekolü'ne göre büyük bir değişiklik meydana gelmiştir. Bu ekol 12.yy sonuna kadar Sebk-i Horasanî ile karışık bir şekilde kullanılmış, ancak 13. yy'dan sonra müstakil bir üslup olarak kendini ortaya koyabilmiştir. Bu şeklin kurucusu Sa'dî olmuştur. Sa'dî, gazel ve diğer şekillerde esaslı düzeltmeler yapmış, Irak Ekolu şâirleri Sa'dî'yi takip etmişlerdir. Sebk-i Irakî'nin belli başlı özellikleri şu şekilde özetlenebilir:

- A- Arapça kelimelerin ve terkiplerin Selçuklu döneminden itibaren Fars nazım ve nesrinde etkisi fazlalaşmıştır. İranlı şâirlerin dinî ilimlerde ve Arap edebiyatındaki bilgisi onların Arap Edebiyatı'nı taklit etmelerine ve Arapça kelimeleri Farsçaya sokmalarına sebep olmuştur. Böylece Sebk-i Horasanî'nin sade Farsçası Arapça kelimelerle şiir dilini doldurmuştur.
- B- Sebk-i Irakî şiirinde, asıl maksat şâirin hünerini, bilgisini ve maharetini

göstermektedir. Dolayısıyla kinaye, istiare çok fazla kullanılmış bunun yanında ilmî terimler de fazla kullanılarak şiir genellikle herkesin anlayamayacağı bir hal almıştır.

- C- Tasavvuf şiiri çok etkilemiş, 12. yüzyıldan itibaren bu etki çok derinleşmiş, mutasavvıf şâirlerin kendi inançları doğrultusunda söyledikleri tasavvufî şiirlerin yanı sıra diğer şâirler de sofilerin dilini ve terimlerini şiirlerinde kullanmışlardır.
- D- Bu dönem şâir ve yazarlarından çoğu, yaşadıkları dönemden şikayet ederler. Ruzgarın cefası, insanların cehaleti, fazılların zavallılığı onları üzer ve insanları uzlet köşesine çekilmeye, toplumdaki uzaklaşmaya teşvik eder. Hâkânî'nin ve Nizâmî'nin fahriyelerinde bu şikayet ve telkin sıkça görülür. Bu dönemde şâirler, hicve çok yer vermişlerdir. Kendini övme, makama ulaşamamanın sitemi bu dönem şâirlerinin şiirinin çoğunu kapsar.
- E- Sebki Irakî şâirleri, nazım şekillerinden en çok gazel, mesnevî ve rûbâî'ye önem vermiştir. Kaside, Horasan ekolündeki önemini yitirmiştir. Esasen bu dönemde İran'da Selçuklu İmparatorluğu'nun zayıflayarak dağılması sonunda çeşitli Atabeklerin kurulması ile güçlü ve büyük bir devletin yokluğu da bu dönemde kasidenin yerini ve önemini gazele terketmesinin sebeplerinden bir diğeri olmuştur. Gazel, insanın kendi duygularını dile getirir, meth edecek insana ihtiyaç yoktur. İçine dönük olan bu üslup şâirleri, bundan dolayı gazeli tercih etmiştir. Mesnevi, irfanî ve eğitici konular ile bu ekolde çok önem kazanan diğer bir nazım türü olmuştur. Senâî'nin "Hadikatü'l-Hakika" ile bir şaheser vucuda getirmesiyle tasavvufî mesnevî büyük ilgi kazanmıştır. Ondan sonra Attar, mesnevilerini yazmış, Mevlânâ, manâ ve lafız yönünden Fars Edebiyatı'nın ölmez eseri olan Mesnevî'sini vücuda getirmiştir. İran Edebiyatı'nda rûbâî, kısa ve hoş ahengli bir vezne sahip olduğu için şâirlerin fikirlerini kolayca ifade ettikleri bir nazım şekli olmuştur. Atabekler döneminde İran'da kaside ancak bağış ve vazife yapmak için yazılmıştır. Lafız sanatlarının kullanılması Sebki Hindî ile 15. yüzyılda başlamıştır. Son zamanlara kadar Hindistan ve Afganistan'da takipçileri olan bu üslupta gazel söylemek önemini yitirmiştir. İnce mazmunlar ve şâirane hayaller sade kelimeler ve sokak dili ile ifade edilmiştir. Karmaşık kinaye ve istiareler, lugaz muamma ve tarih söylemek önem kazanmıştır. Sâfî-i Tebrîzî, Kelîm-i Kâşânî bu ekolün önemli şâirleridir. 15-16-17-18. yüzyıl şâirleri hep bu ekolü takip etmişlerdir. Devre-i Bâzgeşt-i Edebî yani Irak ve Horasan ekolüne dönüş ise 18. yüzyılda İsfahan ve Şiraz'da başlamış olan bir harekettir. Müştak, Hatif, Lutfali Azerbegdilî gibi şâirler bir encümen kurarak Sebki Hindî'yi bırakmaya karar vermişler, gazeli ince mazmunlardan kurtarmak istemişlerdir. Bu hareketle kasidede Horasan Ekolüne dönülmüştür.

Sebki Irakî'nin şiddetle etkisinde kalarak Farsça şiirlerini yazmış olan şâir, bu şiirlerinde yaratıcı olmaktan çok İran şâirlerinin etkisinde kalmış olduğunu, bazan aynı mazmunu bu etki ile aynı kelimelerle tekrar etmeye kadar ileri götürmüş olduğunu görürüz.

Sadî'nin Gülistân'ındaki birinci babın, 12. hikayesinde bulunan "Bir zalimi öğle vakti uyumuş gördüm, bu fitnedir uyuması daha iyi " anlamını taşıyan, "Fitne uyumuştur. Allah onu uyandıranı lanet etsin" hadisinden (El-Mu'cem (t.y.): 60) iktibas edilmiş olan aşağıdaki beyiti:

ظالمی را خفته دیدم نیمروز
این فتنه است، خوابش برده به

(Sadi t.y: 81)

Ahmed-i Daî, Farsça Divanı'nın 19. gazelinin 6. beyitinde, Sadî'nin bu beyitinin ikinci mısraını yalnız goftem kelimesi ve bir atıf vavı ilavesi ile şu şekilde söylenmiştir:

دوش دیدم چشم مستت را به خواب
گفتم این فتنه است و خوابش برده به
(Farsça Divan, 19 G-6)

(Dün gece, gözlerini rüyada gördüm. Dedim ki bu fitnedir, uyuması daha iyi)

Sadî'nin atasözü mahiyeti kazanmış birçok beyitini Ahmed-i Dâ'î, gazellerinde genellikle bir mısraını aynen tekrar ederek verir.

Sa'dî

برگ عیشی به گور خویش فرست
کس نیارد ز پس، تو پیش فرست
(Farsça Divan, 1 K-1)

(Ebedî yaşama azığını kendi mezarına gönder, Kimse arkandan getiremez, sen kendin gönder).

Ahmed-i Dâ'î

گر توانی پیشتر از خود فرست
وانچه کز تو باز ماند خورده به
(Farsça Divan, 19 G-4).

(Eğer yapabilirsen kendinden önce gönder, senden geriye kalacak olan şeyin yenmesi daha iyidir.)

Sa'dî'nin, "dost, perişan ve düşkünken dostun eline tutandır"; diyerek dostluğu en güzel şekilde tanımlamış olduğu çok tanınmış aşağıdaki beyitini:

دوست آن باشد که گیرد رست دوست
در پریشان حالی و درماندگی
(Sadi (t.y): 95).

Ahmed-i Dâ'î, 'dost' kelimesi yerine 'yâr' kelimesini kullanarak yine hakikî

dostun, insanın işi bozulup kimsesiz kaldığında elini tutarak yardım eden olduğunu Sa'dî etkisi ile şöyle ifade etmiştir.

Ahmed-i Dâ'î

یار آن باشد که روز بیکس
یار کار افتاده را یاری کند
(Farsça Divan, 56 G-6. 19.)

(*Yâr, kimsesiz günde sıkıntıya düşmüş dosta yardım eden kimsedir*)

Ahmed-i Dâ'î, Sadrazam Hacı Halil Bey'e sunduğu

افتخار جهان امیر کبیر
کیست پاشای کامران وزیر

beyitiyle başlayan kasidesinde, Zahîr-i Faryabî'nin bir kasidesinden

هنرنهفته چو عنقا بماند زانکه نماند
کسی که باز شناسد هما را از خاد
(Razî (t.y.): 15 K-26).

(*Hüner anka gibi gizli kalırdı, humayı çaylaktan ayırt eden kimse olmazsa*)

beyitinin ikinci mısraını aynen tekrar etmiştir:

Ahmed-i Dâ'î

بجز جناب همایون و عالی تو کجاس
کسی که باز شناسد هما را از خاد
(Farsça Divan, 1K-3).

(*Sen kutlu ve yüce sadrazamdan başka, humayı çaylaktan ayıracak insan nerede vardır?*)

Mevlânâ'dan etkilendiği yalnız bir beyite rastlıyoruz. Mesnevî'nin ilk beyti olan

بشنو از نی چون حکایت می کند
واز جداییها شکایت می کند
(Mevlana 1350: 1)

(*Dinle neyden hikaye etmekte, ayrılıklardan şikayet etmekte*)

beyitini Dâ'î, bir beyitinde ayrılık şikayetini hem gözü ile hem gönlü ile yüz dille ifade ettiğini belirtir. "Ayrılıktan şikayet" ve beyitin sonunda "işit" emrini kullanarak Mesnevî'nin ilk beytini hatırlatır.

ما را به صد زبان ز جدایی شکایت است
از دیده ام جدا، وز دل هم جدا شنو
(Farsça Divan, 62 G-4)

(Biz yüz dilden ayrılıktan şikayet ederiz. Gözümden ayrı, gönlümden ayrı işit)

Lisanü'l-gayb lakabıyla tanınan Hafız-i Şirazî'den çeşitli şekillerde etkilenen Ahmed-i Dâî'nin Farsça şiirlerinden bir kaç örnek verelim.

“Rindleri ayıplama ey temiz ahlaklı zahid, çünkü diğerlerinin günahlarını sana yazmayacaklar” anlamında bir beyitle başlayan Hafız'ın meşhur gazelini, Dâî, divanında çeşitli şiirlerinde taklit etmiştir.

Hafız

عیب رندان مکن ای زاهد پاکزه سرشت
که گناه دگران بر تو نخواهند نوشت
(Hafız (t.y.): 56)

(Ey temiz huylu zahid, rindleri ayıplama. Çünkü diğerlerinin günahlarını sana yazmayacaklar)

Ahmed-i Dâî

ناصحا ، بهر خدا ، عیب من رند مکن
پیش ما نسیه و نقد تو همه معلوم است
(Farsça Divan, 68 G-3).

(Ey nâsıh, Tanrı hakkı için, ben rindi ayıplama. Bizce senin veresiye de naktin de malumdur)

Hafız

من اگر نیکم اگر بد تو برو خود را باش
هرکسی آن درود عاقبت کار که کشت
(Hafız (t.y.): 56)

(Ben iyiysen de kötüysen de sen kendi işine bak, herkes işin sonunda ektiğini biçecek)

Ahmed-i Dâî

گر رند خرابات بود گر زاهد
هرکسی آن درود عاقبت کار که
(Farsça Divan, 19Kt-2)

(İster harabat rindi, isterse zahit ol; işin sonunda herkes ektiğini biçecektir).

Hafız

همه کس طالب یارند چه هشیار وچه مست
همه جا خانه عشق است چه مسجد چه کنشت
(Hafız (t.y.): 56)

(Herkes sevgiliyi istiyor; ister ayık, ister mest. Her yer aşk evi; ister mescit ister kilise)

Ahmed-i Dâî

در عالم توحید چه مسجد ، چه کنشت
در مذهب عشاق چه دوزخ چه بهشت
(Farsça Divan, 91. Kt-1)

(Tevhid âleminde ister mescid, ister kilise; âşıkların mezhebinde ister cehennem, ister cennet)

Hafız

هر آن دلی که در این حلقه نیست زنده به عشق
بر او چو مرده به فتوای من غماز کنید
(Hafız (t.y.): 156)

(Bu halkada aşkla diri olmayan gönün, ölmüş gibi benim fetvamla namazını kılın).

Ahmed-i Dâî

دل که در وی عشق نبود مرده به
گر خود او آتش بود ، افسرده به
(Farsça Divan, 19. G-1)

(Aşk olmayan gönül, ölse daha iyidir. Eğer o ateş bile olsa, donması daha iyi).

Hafız

ارغوان جام عقیقی ، به سمن خواهد داد
چشم نرگس به شقایق نگران خواهد شد
(Hafız (t.y.): 111).

(Erguvan, akik renkli kadehi yaseminle verecek. Nergisin gözü, şekayıkı seyredecek).

Ahmed-i Dâî

بر عذار سمن عارضت آیا که چه دید
چشم نرگس که برویت نگران آمد باز
(Farsça Divan, 8. G-3)

(Yaseminin yanağında senin yüzün acaba ne gördü ki nergisin gözü senin yüzüne yine baka kaldı)

Attar'ın Mantıku't-Tayr'ında, "namus şişesini taşa çalmak" deyiminin de onun etkisinde kullanıldığını görürüz.

Attar

گفت من بس فارغم از نام ننگ
شیشه ناموس بشکستم به سنگ
(Attar 1347: 72)

(Ben şan ve şöhretten öylesine kurtuldum ki, namus şişesini taşa çaldım dedi)

Ahmed-i Dâî

تا بر کنیم خرقة سالوس و زهد را
تا بشکنیم شیشه نانوس و ننگ را
(Farsça Divan, 63. G-2)

(Riyakârlık ve zühd hırkasını üstümden çıkarayım, namus ve ar şişesini kırayım).

Sonuç olarak, İran Edebiyatını devrinin ulaşım hızı içerisinde yakından takip eden Ahmed-i Dâî, bu edebiyatın meydana getirmiş olduğu Sebk-i Horasanî, Sebk-i Irakî, Sebk-i Hindî ve Bâzgeşt-i Edebî içerisinde tabîî ki yaşam dönemine en yakın olan Irak ekolünün özellikleri ile Farsça şiirlerini meydana getirmiştir. Sebk-i Irakî şâirlerinden bir çoğundan çeşitli etkiler alırken,, Sa'dî ve Hafız'ın etkisi bütün Divan boyunca kendini açıkça belli eder. Şâirin Farsça şiirleri onun bu dili ve edebiyatı ne derece iyi bildiğini göstermesinin yanı sıra, Eski Türk Edebiyatımızın Farsça şiirler yazabilecek kadar Farsçaya hâkim şâirlerinin kimlerden nasıl etkilendiklerini göstermesi bakımından önemlidir. Ayrıca Ahmed-i Dâî'nin dil açısından bu derece kusursuz ve mükemmel olan Farsça Divanı, o dönemdeki eğitim hayatını göstermesi açısından da önemi vardır.

Kaynaklar

Attar, (1347), *Mantıku't-Tayr*, (Bâ İhtimâm-ı Seyyid Sadık Gevherî), Tahran.

Büyük Türk Klasikleri. C. 2, (Ahmed-i Dâî Maddesi), İstanbul: Ötüken Söğüt Yayınları.

El-Mu'cem (t.y.), *El-Müfehhis li Elfâzili'l- Hadîsi'l-Nebevî. C. V.* (b.y.y.)

ERTAYLAN, İsmail Hikmet, (1952), *Ahmed-i Dâî*, İstanbul.

- GIBB, (1900), *A History of Ottoman Poetry I-II*, London.
- Hâfız, (t.y.), *Dîvân-ı Hâfız*, (Bâ İhtimâm-ı Muhammed Kazvinî), Tahran.
- KORTANTAMER, Tunca, (1997a), "Ahmed-i Dâ'î'nin Hayatı Üzerine Yeni Bilgiler", *Eski Türk Edebiyatında Makaleler.*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KORTANTAMER, Tunca, (1997b), "Ahmed-i Dai'nin "Mutâyebât" Adıyla Tanınan Eseri Üzerine", *Eski Türk Edebiyatında Makaleler.*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mevlana, (1350), *Mesnevi -i Manevî*, (Çev.: Nikolson), Tahran.
- OCAK, Tulga, (1973), Ahvâl o Asâr o Tahlîl-i Eş'âr-ı Dîvân-ı Fârsî-i Ahmed-i Dâ'î, Tahran: Dânişgâh-ı Irân, Dânişgede-i Ulûm-ı İnsânî, (Basılmamış Doktora Tezi).
- RAZÎ, Hâşim, (t.y.), *Dîvân-ı Zahîr-i Faryâbî*, Tahran.
- Sa'dî, (t.y.), *Gülistân*. (Be Kûşîş-i Doktor Halil Hatip Rehber), Tahran.
- SAFÂ, Zebîhullah, (1347), *Târih-i Ulûm-ı Edebiyât-ı Irânî*, Tahran.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, (1932), *Kütahya Şehri*, İstanbul
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, (1949), *Osmanlı Tarihi*, Ankara.